

zódnek a földmágnassági variációkban. Ezzel hatalmas összekötő kapcsot nyerünk a földmágnassági variációk és a légkör mozgásai meg a napsugárzás között és a geofizika e rejtelmes tüneményét egyéb terasztrikus és kozmikus jelenségekkel közelebbi okozati kapcsolatba hoztuk.

Régi keletűek azon vizsgálatok, amelyek a földmágnassági variációknak meteorológiai elemekkel: a hőmérséklettel, légnyomással, légnedvességgel stb. való kapcsolatát keresték (Lloyd, Capello), anélkül hogy határozott eredményekre vezettek volna. E vizsgálatok egyszerűbbnek tétélezték fel a kapcsolatot. Schuster alapvető vizsgálataiból úgy látszik, az következik, hogy van ily kapcsolat a légköri viszonyokkal, amely azonban nem közvetlen, hanem azon elektromos áramok közvetítésével jó létre, melyek légkörünk felső rétegeiben keletkeznek.

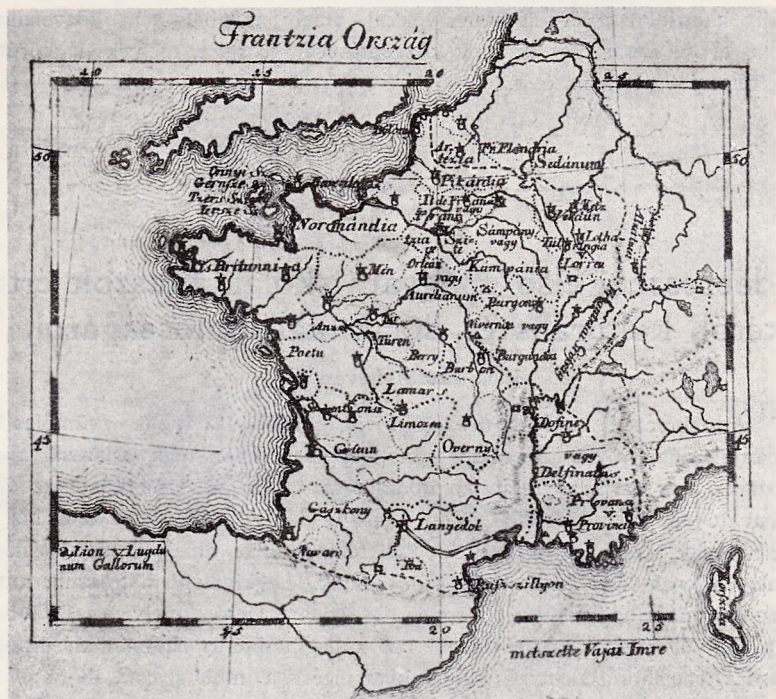
## A debreczeni első magyar iskolai atlaszok értékéről, kulturális és didaktikai fontosságáról.

Irtta: **Ecsedi István dr.**

A debreczeni togátus deákok rövid, (1797—1804) de gyümölcsöző munkájuk által, rövid idő alatt, gyors egymásutánban négy atlással ajánlékozták meg sarjadzó földrajzi irodalmunkat. Ez atlaszok közül az első hármát u. m. az „Oskolai ó és új Átlást“, (1800) a „Gatterer féle kis új Átlás“-t csak szerény kísérleteknek kell tekintenünk, amelyek rövid életűek voltak és csak igen szűk térre szorítottak. Legkiválóbb alkotásuk, munkájuk koronája az „Oskolai magyar új Átlás“ 1804., mely az 1800-ban megjelent atlaszt még a debreczeni ref. kollegiumból is azonnal kiszorította s hazai, közelebről nemzeti iskoláinkban egész a múlt század 40-es éveig ismert, protestáns iskoláinkban széles körben használt volt. Még az 1843-ban megjelent Fényes-féle atlasz is csak modernebb volt, de teljesség és csinos-ság tekintetében nem pótolta az „Oskolai magyar új Átlás“-t.

Természetes, hogy a fenti atlaszok térképei elsősorban politikai föld-abroszok, tekintettel a históriára, minek folytán az orografiai, hidrografiai és más fizikai földrajzi elemek csak nagyon alárendelt szerepet játszanak bennük. A tantervek értelmében az egész Föld, a kontinensek és Európa részlet térképeit tartalmazzák különféle vetületekben. Az egész föld ábrázolására a sztereografikus ekvatoriális vetületet, mint legegyszerűbbet használták, ha a földet globuláris projekcióban, akár egy — mint az ókori térképeken — akár két féltéken — főleg Amerika fölfedezése óta célszerű — kívánták ábrázolni. Ott, ahol a földnek lehető leghívebb átnézeti képét akarták adni, a Merkator féle vetületet alkalmazták. — Ez a vetület az egész Földet ábrázolja,

a veszély mindössze csak abban van, hogy a pólusok felé rendkívül torzít, óriásokká nevelvén a területeket. Érdekes megjegyezni azt, hogy bár Gerhard Kremer (1512 - 1594) már 1569-ben megszerkeztette a róla nevezett Merkator vetületet, a gyakorlatba mégis lassan ment át. Először a 18. sz. végén fellendült tengerészet foglalta le lassan a maga számára és csak a nemzetközi 19. sz.-ban talált a tengerészek térképeiben általános alkalmazásra. Mint földségek ábrázolására hasznos vetület is csak a 19. sz.-ban honosult meg a kartografiában s itt különösen hangsúlyoznunk kell



1. ábra. A „Gatterer kis új Átlás“-ának második lapja. E csinos kis kísérlet előzte meg a nagyszabású „Oskolai magyar új Átlás“-t. (Eredeti nagyság.)

azt a fontos jelenséget, amely szerint az „Oskolai magyar új Átlás“ első mappája: „A föld öt részeinek lerajzolása“ már Merkator vetületben mutatja be a földet a 19. sz. hajnalán 1804-ben, noha még csak akkor kezdték fölkarolni a külföldi térképészek is ezt a hasznos vetületet és a mintául szolgáló Homann féle gyűjteményben még egyetlen lap sincs Merkator féle vetületben. A kontinensek ábrázolására már sokkal alkalmasabb a területtartó azimutális vetület, különösen a nagy területek ábrázolására. Ebben a vetületben van ábrázolva a fenti atlaszokban Ázsia, Amerika, Afrika; Bonne felé vetületben pedig Európa.

Európa részlettérképei mind a három atlaszban távolságtartó kúpvetületben vannak ábrázolva. Ez a vetület u. i. nagyon alkalmas ott, ahol főleg N-S irányban nem nagy kiterjedésű földet kell ábrázolnunk. Hasznos is azért, mert a földképek csak mérsékelt torzulást szenvednek. Ez a vetület koncentrikus köriveiről és összehajló, egyenes meridiánjairól a térképen rögtön felismerhető.

A fokhálózatot jó ideig csak a rajzolás segédeszközeinek tekintették. Kirajzolták ugyan, de ki nem metszették és le nem nyomták. Ezért van az, hogy a legtöbb térképen csak a térkép keretén jelölték a fokbeosztást s a vonalak metszés irányát. Ha kihúzták is a fokhálózatot, nagyobbára az egész földet ábrázoló mappákon tették, míg a legtöbb kontinens és részlet térkép mappáin elhagyták. Ez a felfogás uralkodik a 19. sz. elejéig. A fokozatot megtaláljuk a felvett térképeinkben is. Míg u. i. az Oskolai új atlasz és ó atlasz térképeit a Homann-féle gyűjtemény korábbi kiadása után jobbára fokhálózat nélkül adták ki, addig az újabb Homann és Gatterer mappák után készített Vajai kis új atlasz és az Oskolai magyar új Átlás mappáin oly finoman és pontosan állították ki, hogy e miatt méltán csodálhatjuk.

A meridiánok olvasásában atlaszok szerint bizonyos egyöntetűség tapasztalható. Az Oskolai ó és új atlaszban kezdőnek a ferrói délkört veszik fel és 0—360° számítják keletre. A Gatterer-féle kis új Atlaszban szintén a ferrói a kezdő délkör, hogy azonban ezt 0—360°-ra számítják E-re vagy 0—180°-ra E és W-ra, a térképről meg nem állapítható, mert ez tisztán csak Európa részlet térképeit tartalmazza. Az Oskolai magyar új atlaszban a ferrói és párisi meridiánt egyszerre használják úgy, hogy a mappa felső szélén „a Ferrói Meridiánus hossza“, az alsó szélén pedig a „Párisi Meridiánus hossza“ szerint mérhetőek a hosszúságok. Ez különben pompásan is vág, mert Paris 20° (egész) E hosszúságok Ferrótól. A hosszúság e kétféle olvasása a 10 első térképen következetesen meg van, csak a Magyarország és Lengyel föld tábláján használt Pethes egyfajta ferrói meridiánt.

A felvett térképeken még a mai értelemben vett egyezményes jegyek nem szerepelnek, de a német térképek felhasználása folytán bizonyos egyöntetűség fejlődött ki náluk a geográfiai objektumok szemléltetésére, amely eltekintve egy kicsiny fejlődéstől mindvégig megmarad. — A tengert természetesen sem ők, sem forrásaik nem színezik, hanem csak a parttal párhuzamosan futó 5—6 vonal jelenti a tengert. Az ismert földet négy nagy tenger veszi körül: Északi-jegestenger, mely az Oceanus Atlanticusba megy át. Ez utóbbit két részre osztják: Napnyugati Oceanus és Déli Oceanus. E nagy tengernek számos öble van Nagy-Németországi, Északi vagy Német-tenger (Nord See), Baltikumi Tenger. *Gibraltar-szorossa*, *Gibraltari-szorosköz*, *Gibr. szoros-tenger* köti össze az Atlanti Oceant a Földközi vagy köz-tengerrel, amelybe ismét a *Velencei-tenger öböl* (Adriai-tenger) és Fekete-tenger torkollanak. A Déli Oceanus a Jóreménység Hegyénél (tengerbe nyulóhegye = foka) egyesül az Indiai Oceánussal.



Az orografia feltüntetésében nagy hiányt, de e mellett bizonyos fokozatot vehetünk észre. Tudvalevő dolog, hogy a hegységek ábrázoló módja lassan fejlődött és tökéletesedett. A legrégebb időkben megelégedtek azzal, hogy a magas hegységek létezését a térképen u. n. *füreszserű szelvényvel* jelölték.

A magas hegységeknek ezzel az ábrázolásával találkozunk Ptolemaiosz mappáinak első kiadásában. Később a madártávlat szerű ábrázolás ment át a használatba, amely szerint a hegyvonulatok, mint megannyi különálló kupocskák sorozatai ábrázoltatnak. A hegységeknek ez az ábrázoló módja volt alkalmazásban általánosan a 18. sz. végéig. Oskolai atlaszainkat tekintve egy parányi fokozatot vehetünk észre a hegységek ábrázolásmódját illetőleg. Mert míg az Oskolai új és ó atlaszban (1800) a madártávlatos módszer teljes mértékben keresztül vitetik; az igaz, hogy a hegyvidék annyira hiányos, hogy még az Alpok hatalmas hegyrendszere is ki van hagyva, addig a Gatterer kis új atlaszában már a dombok összeolvadnak, itt-ott az árnyékolás nyomaival is találkozunk, s ezzel megkezdődik az átmenet a domborzati viszonyok azon ábrázolás módjához, amely lehetővé teszi, hogy az orografiát a valóságnak megfelelőbb módon kis alakban ábrázolhassuk. A domborzat ábrázolásának ezt a módját az Oskolai magyar új atlaszban itt-ott fellelhetjük. Noha meg kell jegyeznünk, hogy sem Papp József Ázsia térképén, sem Pethes D. Amerika térképén még nem alkalmazta eléggé általánosan a Güssefeld német térképész által a „Charte von Asien 1793.“ és „Charte von America 1796.“ lapjain már általános használt árnyékoló módszert, hanem igyekeznek lehetőleg a régi mellett megmaradni. Az árnyékolást különben Görög idegen térképészei mellett Lipszky és Karacs honosították meg térkép irodalmunkban az általuk készített mappákon. Meg kell itt jegyeznünk, hogy hazánk orografiáját illetőleg több helyt vaskos tévedésben leledzenek. Míg u. i. az Oskolai új Atlaszban (1800) a Kárpátok láncát kizárólag csak a határon vezetik egész a Tisza eredetéig, addig a Gatterer-féle kis új Atlaszban a Kárpátok gyűrűjét a hatalmas Közép-Kárpátok kihagyásával és többszöri megszakítással egész a Duna áttöréséig ábrázolják s emellett a Pojana Ruszkrét, Bihar-hegységet, a Meszes és Bükk-hegységekkel még a Kárpátoknál is jóval hatalmasabb összefüggő hegyláncban ábrázolják le a Balkánig. Talán Erdély politikai határát akarták ezáltal világosabban feltüntetni. (!) Hiszen a hegyrendszereket ez időben még, mint természetes politikai határt tekintik s csak jóval később tanulmányozzák önmagukért. Egy kissé realisabb hazánk orografiája az Oskolai magyar új Átlaszban.

A folyóvizek ábrázolásában is bizonyos fejlődést tapasztalhatunk a felvett atlaszokban. Míg ugyanis az Osk. új Atlas (1800)-ban egyenlő vastag egyszerű folytonos vonallal van ábrázolva nagyságbeli különbség nélkül folyam, folyó, patak, addig a Gatterer kis új Atlaszban, de még inkább az Oskolai magyar új Átlaszban különbség tétetik a patak, folyó és folyam közt. A patak egyszerű folytonos, a folyó két párhuzamos, a folyam pedig több

párhuzamos folytonos vonallal ábrázoltatik s ez utóbbin rendszeren az egyik part vastagabb vonallal van kihúzva.

A térképek politikai ábrázolása olyan egyöntetű, amilyennel az egykori legjobb gyűjteményekben is alig találkozunk. A mappák színezése már a legelső atlaszban a politikai beosztáson nyugszik, holott pedig a német eredetiben a vallásfelekezetek elterjedése szerint színezik a mappákat. Az Oskolai új Atlaszban a Föld golyóbisát Eröss az „Atlas Manualisscholasticus“-ban foglalt Planiglobium terrestre után készítette, de az újabb Hübners bequemer Schulatlas-ból megjavította, amit mutat többek közt az a körül-



2. ábra. Az első magyar „Oskolai új Átlás“ 1800 hetedik mappája. A tartományokat színezték a togátus deákok. ( $\frac{1}{3}$  kicsinyítve.)

mény, hogy míg a német térképen Uj Hollandia és Uj Zealand határai az ismeretlenség homályában vesznek el, addig atlaszunkban bizonytalanul bár, de ki vannak egészítve az említett térkép nyomán. Másfelől Amerika térképét is a gyűjtemény „Novi orbis sive totius America nova exhibitio“ alapján készítette a három togátus, de politikai beosztását tekintve a Hübners beqn. Schulatlas: „Charte von America“ után jól kijavították, noha Amerika földképe szörnyen eltorzul kezükben. Két részre válik: Északi Amerika és Déli Amerika. Politikai beosztása elég bizonytalan, sok benne még a felfedezetlen terület. Az államok színezése is bizonytalan. Uj Britannia, Kanada, Uj Albion, Kolumbia mellett érdekes és itt fordul elő először,



1800-ban „*Szövetséges Szabad Köz Társaságok*“ név, amely az Atlas novus Scholasticusban Hass tanár lapján „*Respublicae Americanae septem*“ név alatt fordul elő és Massachusetts, Virginia, Carolina, Georgia, Florida, Louisiana, Uj Mexiko államokat értették alatta ifjaink. Franciaország politikai beosztásánál még a 15 tartományra való felosztást veszik át a „*Gallia cum provinciis insertis et adsitis*“ régi beosztása után. Németországot az „*Imperium Germanicum in suos circulos divisum*“ alapján a Szövetséges Belgyiom (Vereinigti Nederland) és 10 kerület (Crais)-re osztják fel és e szerint színezik, de a mérték és magyarázó jelek, amelyek a térképek megvilágítására igen hasznosak, a magyarban még teljesen elmaradnak. Lengyelországot még az 1773. előtti terjedelmében ábrázolják deákjaink a „*Poloniae et Lithuaniae Tabula accurante curatius Chr. Weigelio Norinbergae*“ alapján. „Magyarország“ táblája még egyáltalán nem hirdeti Eröss Gábor metszői ügyességét. Az egész tábla egy kevésbé sikerült kísérletnek nevezhető. Magyarország a régi divat szerint a Balkán államokkal ábrázoltatik és bár rendkívül kicsi alak, mégis az ország S. W. csúcsa nem fér a táblára. A Balkán fsz térképének sem tekinthető, mert a mai Görögország is félig van rajta. Érdekes, hogy míg a többi általuk készített európai állam egy-egy lapon van, addig épen hazánk három-négy török tartománnyal szorong az amúgy is parányi területen s nélkülöz minden politikai beosztást, noha a Koeler-féle „*Atlas manualis*“ „*Hungaria*“ lapján nemcsak a hozzákapcsolt provinciák, hanem az egyes vármegyék is fel vannak tüntetve. Hasonlíthatatlanul teljesebb és pontosabb politikai beosztással találkozunk az „*Oscolai magyar új Átlás*“ban, amely Budai tanár buzgó felügyeletének tulajdonítható. Európa Haas matematikus által készített „*Europa secundum legitimam projectionis stereographicae regulas (1788.)*“ hatalmas szép térképe után készült. E mappán hazánkhoz számítja Haas tanár egész jogosan Galiciát, melyet 1773-ban Mária Terézia királynő hazánkhoz csatolt, minek jeléül egy magyar huszárezredet tett oda állandó székhellyel. A magyar huszárezred mai napig ott van, de a hajdani történelmi jogunk ma már csaknem végkép eltűnik még az emlékezetből is. A magyar térképen diákjaink már Ausztriához számítják Galiciát. Ázsia és Amerika mappái Güssefeld kiváló kartografus kezéből kerültek ki. A hegységek ábrázolásában ő már az újabb árnyékolási módszert próbálja meg, ami térképeit csinosabbá, könynyebben olvashatókká teszi, de sem Papp József, sem pedig Pethes Dávid nem utánozták ebben.

Amerika politikai beosztása vonja magára elsősorban figyelmünket. „*Egyesült szabad társaságok*“ a német térképen ábrázolt „*Vereinigter Freystaat*“ magyar fordítása, melynek tartomány szerinti felosztása már a *Charte von America* 1796. lapon nem található meg, hanem ifjaink elég ügyesen a „*Charte über die XIII. vereinigte Staaten von Nord-America, entworfen durch F. Güssefeld 1784.*“ egyesítették amavval. Ez azonnal kiviláglik abból, hogy az „*Egyesült szabad társaságok*“ 13 tartománya közül 4-nek a neve be van írva az illető tartományba, míg a többi 9-nek épúgy, mint a

mappán, csak a kezdő betűi vannak beírva s a kezdő betűket a lapon talált szabad téren magyarázzák, pl.

Hübners bequ. Schulatlas-ban Erlaeu-  
terung der grossen Buchstaben :

M. Provinz Massachusetts Bay

R. Rhode-Island

N. J. New-Jersey

P. N. S. Pensylvanien

C. Connecticut

N. H. New-Hampshire

N. Y. New-York.

D. W. Delaware

M. L. Maryland

Oskolai magyar új Átlásban „Az egye-  
sült szab. társaságok“ nevei :

M. Massachusettsbay

R. Ródisland

U. J. Uj-Jersey

P. Pensilvania

C. Connecticut

U. H. Uj-Hampshire

U. Y. Uj-York

D. Delaware

M. L. Maryland

Ebből látható tehát, hogy eléggé hünen utánozták a német eredetit, s ha megpótolták, legfeljebb a nevet lefordították, a tartomány határát kiszínezték.

A részlet térképek közül a Francia Közönséges Társaság polit. felosztása az 1789.-i törvény szerint történt. Ezenkívül Nagy-Britanniát részletesen és pontosan s amellet pompásan készítette el Eröss Gábor, Tóbiás Mayernek „Regnorum Magnae Britanniae et Hiberniae mappa geographica a. 1749.“ újkori historiához („agreeable to Modern History“) készült pompás mappája után. Nem hiányzik a német kiadásban a mérték mellett a magyarázó jegyzet sem, amely a városokat nagyságok szerint ábrázolja. Szintén T. Mayer mesteri kezéből való „Mappa Geographica regni Poloniae a. 1773., mely közvetlen Lengyelország első felosztása után készülvén, annak már új határait tartalmazza. Ezt a kissé régi felosztást vitte át 1804-ben is Pethes Lengyelország mappájára, ahol is a Lengyelország keleti határánál a régi 1773. határ is megvan rajzolva: „Lengyelországnak határa 1773. előtt“ és W. on „1773-ban Lengyelországból Pruszsziának csett rész határa,“ de hogy 1793-ban mennyivel csökkent ismét Lengyelország területe, arra sem Budai E., sem diákjaink 1804-ben még nem voltak figyelemmel.

Ami végül Magyarország térképét illeti, hasonlíthatatlanul nagyobb, részletesebb, pontosabb, mint az Oskolai új Atlas 1800. hasonló mappája. Hazánknak tartományi felosztásánál tovább menő részletesebb polit. felosztásával már a Gatterer kis új Atlaszában találkozunk, de a teljes, megyéig terjedő pontos felosztását csak az Oskolai magy. új Atlasz 1804. adja. Magyarország e térképének megrajzolásában két kiváló térkép is állott Budai tanár és Pethes D. togátus dcák rendelkezésére. Az egyik a Homann-féle Atlaszban foglalt „General Charte von Ungarn mit seinen Nebenländern, Croatien, Dalmatien, Slavonien und Siebenbürgen *ingleichen Galizien* und der Bukovina . . . von F. L. *Güssefeld* Nürnberg bey den Homanisischen Erben 1796.“; a másik pedig a már említett Wussin-Wenzely-féle „General karte von Ungarn sammt den angraenzenden Laendern nach den besten Karten, Originalzeichnungen und astronomischen Beobachtungen der Herrn



Hell, Liesganig, Mikowiny, Islenief etc. entworfen und angefangen von J. Wussin k. k. Wegdirektor, vollendet von Herrn A. von Wenzely. Herausgegeben A. v. Schraembl 1790.“ Azt hiszem, hogy nem csalódom azon állításomban, mely szerint úgy Güssefeld, mint Budai E. és Pethes D. egy forrásból merítettek, a Wussin-Wenzely-féle Magyarország térképet használták. Csakhogy míg a német térképész Magyarországhoz csatolja Galiciát, addig a magyar térképén e közjogi fikció elejtésével osztrák minta után csinálják meg Magyarország térképét. Ellenben míg Güssefeld térképén



3. ábra. Az „Oskolai magyar új Átlás“ Magyarország térképe. Készítették a debreceni ref. kollegium tofás deákjai 1804. évben. ( $\frac{1}{10}$  kicsinyítés.)

Magyarország részletes politikai felosztása hiányzik, addig a Pethes térképe Magyarországot az akkor lehetséges legteljesebb polit. beosztásban mutatja be. Magyarország áll: a t. k. Magyarország-, Erdély-, Tótország-, Horvátország-, Dalmáciából. A t. k. Magyarország feloszlik 4 kerületre:

Duna-melléki kerület, áll 14 vármegyéből.

Dunán-túl való	„	„	11	„
Tisza-melléki	„	„	10	„
Tiszán-túl való	„	„	12	„



Ezekhez járulnak még a kis és nagy Kúnság, a Jászság és a Hajdu városok.

Erdély három részből áll: 8 magyar vármegye, Székelyszékek és Szászszékek.

Horvát- és Tótország feloszlik: Báni Horvát- és Tótországra, ezek vármegyékre osztva és katonai Horvát- és Tótországra, mely területeken a „hátőröző ezredek“ voltak elhelyezve. Minden Regementnek meg volt a maga területe, melyből élt, és amelyet védeni tartozott.

A városok, falvak jelölésében diákjaink mindvégig egyöntetűsége törekedtek, amivel a számos szerzőtől szerkesztett Homann-féle térképeken sem találkozunk. Magyarország ez utolsó térképén a közlekedési utakat is feltüntették, sőt még az egyes postaállomásokat is csillaggal jelölték (pl. Debreczen-Szoboszló 1 postaállomás), ami mindenesetre Wussin k. k. Weg-direktor érdeme, s ami nem került a Güssefeld mappájára. Az Oskolai magy. új Átlásban már csak a tartományok, kerületek, vármegyék határait színezték, nem az egész területet, mint előbb, ami csak a térkép csinosságát emeli. Minden laphoz mérték van mellékelve. A kontinensekéhez az összes jelentősebb népek távolságmértékei és a német mérföld, a részlettérképekhez pedig az illető országé és a német mérföld.

Mindezekből kiviláglik, hogy a legjobb kül- és belföldi művekből válogatták össze togátus ifjaink az első magyar atlasz anyagát s ha a feldolgozásban itt-ott némi fogyatkozást talált is a későbbi bíráló, nem gáncsolhatja, ha tekinti földrajzi irodalmunk embrio állapotját, mostoha viszonyait és azt, hogy csak egy hazai új viszonyaink által lelkesített deák társaság — nem szakavatott művészek — alkotta meg kezdetleges eszközökkel oly gyors tempóban. E mellett azonban örök hálával tartozik nekik a magyar kartográfia, amidőn hazai nyelven készült, honi földön született atlaszaikban legelső zsenéjét tiszteli a ma létező teljes atlaszoknak. Ebben rejlik nagy kulturális fontosságuk. Midőn u. i. a debreczeni ref. kollegiumban a földrajzot az őt megillető helyre fölemelték, a jó magyar tankönyvekhez a legjobb magyar térképeket is nyújtották. Magyarosították minden téren, de okosan és nem tüzzel vassal. Már náluk találkozunk ama helyes törekvéssel, mely szerint az idegen neveket úgy ejtsék ki, ahogy azt az illető nép kiejti. E mellett igen sok helyt magyarosítanak vagy pedig, ha a szegény magyar nyelvben nem tudtak megfelelő szavakat találni, a régi latin neveiket ruházzák az idegen nyelvű geográfiai objektumra. Ma talán csodálkozunk a latin nyelv ezen nagy felkarolásán, azonban tekintetbe kell vennünk, hogy a latin nyelv azon korban hivatalos nyelv is. Ilyen latin és magyar szókeveréket tartalmaz az Oskolai új Atlas: Albis folyó = Elbe; Tagus = Trio; Oceanus Atlanticus; Carpatus H.; Haemus H. = Balkán; Káspium tenger; Kaletumi szoros-köz = Pas de Calais; Rhodanus F. V. = Rhone; Ligeris F. V. = Loire; helyesebb: Nánzi = Nancy; Brisztol; Oránzs, Márszely; Mádrid; Ó-Kasztilia stb. Az itt felmerült fogyatkozásokon igyekszik javítani az Oskolai magyar új Atlasz (1804.).

„Magyar“ nevet adtak neki, mivel a magyarosítást még gyökeresekben keresztülvitték. Tagadhatatlan, hogy itt is találkozunk merész vagy ügyetlen fordításokkal, de mind a fordítások, mind a magyarosítások hasonlíthatatlanul gondosabbak és jobbak, mint az előbbiben. Furcsának találhatjuk: Szabaudia = Ducato di Savoia; Pedemontium = Principato di Piemonte; Ladrones = Tolvalyok szigete; Ölyvök szigete = Azores; Közönséges Társaság több helyt mint Köztársaság fordul elő. Köztenger pedig itt már ritkán fordul elő, gyakoribb a Földközi-tenger, az Adriai-tengert még sokszor nevezik Velencei-öbölnek stb. Helyesebb: Gászkonyi-öböl, Tengerre fekvő Havasok = Alpes Maritimes (Tengeri Alpok); Loár; Gibraltári szoros-tenger = Gibr. szorossa = Estrecho de Gibraltar; Horn tengerbe nyúló hegye = C. Hoorn; Jóreménység Hegye v. foka; Rák vagy Bak fordulója (az 1840. évi globuson Rák v. Bak fokköre); Szövetséges Szabad Társaságok = Egyesült Szabad Társaságok (ma Egyesült Államok.)

Mindezek mellett nekünk magyaroknak nagyobb becsü az a pár száz jó magyar név, mely nem ismert Ofen, Debrecin, Hermannstadt, Karlstadt, Kronstadt, Stuhlweissenburg és hasonlókat, hanem Buda, Károlyvár, Nagy-Szeben, Szt.-Mária (Szabadka) Pozsony, Sopron magyar városokat, noha a német lakói e korban bizonyára soha sem nevezték őket e néven. Így született meg az első magyar atlasz, magyar földön igaz magyarok nevelték. Nem szakavatott művészek, hanem fiatal papok készítették és mégis e mű nem hordja magán a felekezeti különbség átkos bélyegét, közkincsnek ismeri el minden hazafi. A tudomány demokratikus, mindnyájan tápláljuk s mindnyájunkkal közös.

Első magyar kézi atlasz egyúttal, melyre méltán büszke lehet a magyar oktatásügy. Mint ilyent először alkalmazzák iskoláinkban abban az értelemben, amelyben mai tanterveink nem győzik eléggé ajánlani a tanítóknak. Először jut a fiatal tanuló mappához és segítheti magát vele a történelem és földrajz tanulásában. Nagy fontosságú lépés ez hazai neveléstörténetünkben, mert az, amit Comenius és követői széltében hangoztattak, hogy a tanítást szemléleti alapra kell helyezni, a 18. sz. végén és a 19. sz. elején megvalósult a debreczeni kollegiumban, noha Comeniusnak csak szelleme érintette ezt az iskolát.